

Hákon Jensson

**Fornleifaskráning vegna deiliskipulags á Vaðlaborgum B í landi
Veigastaða í Svalbarðsstrandarhreppi.**

Búnaðarsamband Eyjafjarðar

Rannsóknarskýrslur 2025/8

Forsíðumynd: Horft yfir Vaðlaborg B á Veigastöðum, mynd er tekin í vestur.

©Hákon Jensson
Búnaðarsamband Eyjafjarðar,
Akureyri 2025/8

EFNISYFIRLIT

INNGANGUR.....	1
TILGANGUR FORNLEIFASKRÁNINGAR.....	1
AÐFERÐIR.....	3
FORNLEIFASKRÁNING.....	3
SAMANTEKT.....	5
HEIMILDASKRÁ.....	6

1. Inngangur

Skýrsluhöfundur var beðinn að sjá um fornleifaskráningu vegna deiliskipulags á Vaðlaborgum B sem er spilda úr landi Veigastaða í Svalbarðsstrandarhreppi. Skráningarsvæðið er 3,4 ha að stærð og liggur vestan Veigastaðavegar (828) á landamerkjum við Ytri-Varðgjá. Svæðið er að mestu í gömlum aflögðum túnum en í vestur- og suður jaðri spildunnar er töluverður trjágróður. Gömul fornleifaskráning var til af svæðinu sem þarfnæðist uppfærslu. Skráning og úrvinnsla var í höndum Hákonar Jenssonar fornleifafræðings hjá Búnaðarsambandi Eyjafjarðar. Vettvangsskráningin fór fram um miðjan september 2025.

Verkefnisnúmer Minjastofnunar Íslands: 3513.

2. Tilgangur fornleifaskráningar

Meginmarkmið fornleifaskráningar er að tryggja varðveislu menningararfsins ásamt því að gera bæði sveitarfélögum og Minjastofnun kleift að móta stefnu í minjavörslu.¹ Til þess að fyrirbyggja að minjar verði fyrir skemmdum við framkvæmdir þá voru sett lög ákvæði að skráning á menningarminjum eigi sér stað áður en gengið sé frá deiliskipulagi eða aðalskipulagi. Jafnframt að sá kostnaður sem hlýst af við skráninguna skuli leggjast á þann sem ber ábyrgð á skipulagsgerðinni í samræmi við skipulagslögin.²

Í lögum um menningarminjar frá árinu 2012 í I. kafla, 3. grein er ítarleg upptalning á menningarminjum en samkvæmt þeim eru: „Fornminjar samkvæmt lögum þessum eru annars vegar forngripir og hins vegar fornleifar.

Forngripir eru lausamunir 100 ára og eldri sem menn hafa notað eða mannaverk eru á og fundist hafa í eða á jörðu eða jökli, í vatni eða sjó. Skip og bátar frá því fyrir 1950 teljast til forngripa. Til forngripa teljast einnig leifar af líkömum manna og hræjum dýra sem finnast í fornleifum, svo sem fornum haugum, dysjum og leiðum.

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,

¹ Heimasíða Minjastofnunnar.

² Heimasíða Minjastofnunnar.

- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
- h. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
- i. skipsflök eða hlutar þeirra.
- j. Fornminjar njóta friðunar nema annað sé ákveðið af Minjastofnun Íslands.”³

Varðandi verndun á fornleifum þá er því lýst nokkuð ítarlega í VI. Kafla, 21. grein að: „Fornleifum, sbr. 3. mgr. 3. gr., jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað nema með leyfi Minjastofnunar Íslands.

Eigendur og ábúendur jarða skulu hlúa að fornleifum á landareignum sínum og viðhalda umhverfi þeirra eftir því sem sanngjarnt getur talist. Minjastofnun Íslands er skylt að veita ráðgjöf og leiðbeiningar í því sambandi.”⁴

Þar sem fornleifar eru til staðar þá er ágætt að skoða svo VI. kafla, 22 grein í lögum um menningarminjar en þar er skýrt tekið fram að: „Fornleifum sem eru friðlýstar skal fylgja 100 metra friðhelgað svæði út frá ystu sýnilegu mörkum þeirra og umhverfis nema kveðið sé á um annað. Hvers konar röskun, byggingarframkvæmdir eða aðrar framkvæmdir á friðhelguðu svæði umhverfis friðlýstar fornleifar eru óheimilar án leyfis Minjastofnunar Íslands. Friðhelgað svæði umhverfis aðrar fornleifar, sem ekki eru friðlýstar en njóta friðunar, skal vera 15 metrar nema annað sé ákveðið.”⁵

Þrátt fyrir að í fornleifaskráningunni finnst engar fornleifar þá er þó mikilvægt að hafa í huga VI. kafla, grein 24 í lögum um menningarminjar að: „Finnist fornminjar sem áður voru ókunnar, t.d. undir yfirborði jarðar, sjávar, vatns eða í jökli, skal skýra Minjastofnun Íslands frá fundinum svo fljótt sem unnt er. Sama skylda hvílir á landeiganda og ábúanda er þeir fá vitneskju um fundinn. Ef fornminjar sem áður voru ókunnar finnast við framkvæmd verks skal sá sem fyrir því stendur stöðva framkvæmd án tafar. Skal Minjastofnun Íslands láta framkvæma vettvangskönnun umsvifalaust svo skera megi úr um eðli og umfang fundarins. Stofnuninni er skylt að ákveða svo fljótt sem auðið er hvort verki megi fram halda og með hvaða skilmálum. Óheimilt er að halda framkvæmdum áfram nema með skriflegu leyfi Minjastofnunar Íslands.”⁵

Frá árinu 2013 hefur Minjastofnun verið með staðlaða skráningu fyrir fornleifar. Tilgangurinn með því var sá að samræma gögn og hafa ákveðna kröfu um lágmarksgæði skráningar. Þar af leiðandi ættu framkvæmdaaðilar og skráningaraðilar að hafa nokkuð góðar upplýsingar um kröfur Minjastofnunar til fornleifaskráningar til þess að hún geti byggt sínar stjórnsýsluákvarðanir á.⁶

³ Heimasíða Alþingis.

⁴ Heimasíða Alþingis.

⁵ Heimasíða Alþingis.

⁶ Heimasíða Minjastofnunar.

3. Aðferðir

Við skráningu fornleifa á staðnum var notast við skráningarstaðla Minjastofnunnar Íslands. Í undirbúningsvinnu og úrvinnslu var notast við ýmis konar heimildir og gögn, til dæmis loftmyndir frá Loftmyndum á map.is, örnefnaskrár, loftmyndir og niðurhalsgögn frá Landmælingum Íslands ásamt upplýsingum frá heimildamanni. Jafnframt hafði verið gerð fornleifaskráning á jörðinni⁷ þegar fornleifar í Svalbarðsstrandarhreppi voru skráðar en þurfti að uppfæra hana miðað við núverandi staðla. Þegar öll þessi gögn höfðu verið skoðuð var farið í vettvangskonunn þar sem gengið var skipulega um svæðið. Minjar sem fundust á vettvangi voru mældar upp með Trimble GPS tæki, ljósmyndaðar og mældar.

Kortavinna var unnin í Microstation v8i forritinu með loftmynd frá Loftmyndum ehf. frá 2022.

4. Fornleifaskráning

Fornleifanúmer: 3513-01

Hnit: A544206.2 N575638.3 ISN93

Hlutverk: Heygarður

Tegund: Tóft

Í kringum 100 m vestan við þjóðveginn, fast við landamerki Ytri-Varðgjár, er dæld sem að líklega eru leifar af heystæði. Heimildarmaður vissi um heystæði á þessum slóðum en minnti þó að það hefði verið neðar í brekkunni.⁸ Dældin er mjög áberandi á staðnum og umfangið á henni er um 18x6,5 m og niðurgröftur um 0,2-0,6 m, dýpri að austan þar sem brekkan er hærri.

Mynd 1 Heystæði, mynd er tekin í vestur

⁷ Sædís, 2005, bls. 23-31.

⁸ Halldór Hauksson, munnleg heimild.

nafn: VAÐLABORGIR B (Veigastaðir)	teikn. 28.10.2025 hj	Skýringar: Fornleifar innan lóðarinnar Vaðlaborg B l.nr. 198870.	BÚNAÐARSAMBAND EYJAFJARÐAR Óseyri 2, 603 Akureyri, s: 460 4477, netf: bugardur@bugardur.is
Svalbarðsstrandarhreppur	mælikv. 1:2000 í A4		Unnið eftir mynd nr. e575 / gps mæl. frá Loftmyndir ehf. 2022

5. Samantekt

Aðeins einn minjastaður fannst innan afmarkaðs deiliskipulagssvæðis. Þar sem stór hluti af svæðinu var áður tún og þeir staðir sem voru í órækt eru í dag huldir trjám voru ekki miklar líkur á að finna mikið af minjum á svæðinu. Jafnframt er afmarkað svæði tiltölulega lítið og töluvert frá bæjarstæðinu þar sem flestir minjastaðirnir voru. Ekki fundust heimildir um minjar á svæðinu og eini staðurinn heimildarmaður vissi af var heystæðið.⁹ Þrátt fyrir að fleiri minjar hafi ekki fundist innan svæðis þá er alltaf sá möguleiki fyrir hendi að fleiri minjar leynist undir yfirborðinu þegar framkvæmdir hefjast. Verður þá að tilkynna fundinn til Minjastofnunnar sem tekur ákvörðun um framhaldið.

Akureyri, 5. nóvember 2025

Hákon Jensson

⁹ Halldór Haukssom, munnleg heimild.

6. Heimildaskrá

Heimasíða Alþingis. Lög um menningarminjar. Sótt af <http://www.althingi.is/altext/stjt/2012.080.html>. Skoðað 16.02.2019.

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráning fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/>. Skoðað 16.02.2019

Heimasíða Minjastofnunnar. Skráningarstaðlar fornleifa. Minjastofnun Íslands. (2013). Sótt af <http://www.minjastofnun.is/minjar/skraning-fornleifa/skraningarstadlar/>. Skoðað 16.02.2019

Sædís Gunnarsdóttir. (2005). Fornleifar í Svalbarðsstrandarhreppi. Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík.

Heimildarmenn:

Haukur Halldórsson, 1945, Vaðlafell, Svalbarðsstrandarhreppi.